

P r i n o s i

„MOŽDA SMO JOŠ UVIJEK U VRTU MAŠTA - KONTEMPLACIJA - VISIO BEATIFICA G. K. CHESTERTONA

Nikola Bolšec

Fakultet hrvatskih studija
Sveučilište u Zagrebu
nbolsec@yahoo.com

UDK (351-852+82-4)
004.072.4+17.023.1
343.131.8 + 177
165.412+070.422,341.462.2
82-4
<https://doi.org/10.34075/cs.60.1.5>
Pregledni rad
Rad zaprimljen 4/2024.

Sažetak

U svojim djelima novinar, pisac i mislilac Gilbert Keith Chesterton čitateljima daruje novi i dublji pogled na stvarnost uporabom paradoksa, što je u biti analoška spoznaja, te razumijevanjem mašte i kontemplacije kao izvrsnim djelatnostima duha. Najbolje ćemo te čimbenike razumjeti podemo li od misli Tome Akvinskog, s kojim je Chesterton bio u conaturaliter odnosu, jer nam ona daje polazište u promišljanju djela engleskog pisca. Putopisna zbirka eseja Veličanstvene sitnice najbolje očituje odlike Chestertonova pristupa stvarnosti. U njezinim odabranim esejima vidimo kako hodaње prirodom i zamjećivanje svijeta oko sebe, a koristeći se maštom i kontemplacijom, pružaju mogućnost dubljeg razumijevanja svijeta oko nas. Chesterton u svojem književnom gradivu pokazuje kako nam stvari priopćujući – in-formirajući – vlastita svojstva, priopćuju istine o čovjeku, svijetu i Bogu te da je čovjek sposoban i kroz najmanje stvari uvidjeti najdublje istine. Time naš pogled s Chestertonom postaje preobražen, čime se ispunjava čovjekova naravna svrhu, ali se i nadaje predokus njegove konačne svrhe, što je blaženo gledanje Boga.

Ključne riječi: Gilbert Keith Chesterton, Toma Akvinski, paradoks, analogija, mašta, kontemplacija, visio beatifica, postojanje, esej.

UVOD

Hilaire Belloc, anglo-francuski pisac, ustvrdio je u svojoj pjesmi *The only man I regularly read* kako uvijek, jedino i najradije čita Gilberta Chestertona.¹ Možda se radilo samo o prijateljskoj promidžbi jer su Chesterton i Belloc bili tako prisno povezani da ih je George Bernard Shaw nazvao Chesterbellocom, čudovišnim spojem jednog imena. No kao i svakoj tvrdnji tako je i ovom pjesničkom izričaju potrebno pristupiti *cum grano salis*, s tom razlikom što u čitanju Chestertona, kako je stihom posvjedočio njegov *significant other*, ima itekako puno soli.

Engleski novinar, pisac i mislilac Gilbert Keith Chesterton (1874. – 1936.) bio je izrazito popularan i naveliko čitan autor za svojega života. Danas njegova popularnost iznova raste i sve više ljudi iznova ga otkriva. Uz to je bio izrazito plodan autor. U prilog tome svjedoče činjenice da je za života objavio na desetke knjiga i tisuće novinskih članaka, a, prema njegovom bibliografu Geiru Hasnesu, koji je 2022. godine stavio „točku na i“ svojega četrdesetogodišnjeg rada objavom triju svezaka Chestertonove bibliografije², s obzirom na količinu napisanog i izgovorenog sadržaja, Chesterton je za života pisao dva eseja dnevno. Radi se o količinski pozamašnom *corpusu*, koji kakvoćom ni u jednom dijelu ne postaje gorak ni bljutav.

Zadatak u ovom tekstu je stoga lagan, premda se može činiti teškim. Što god iz Chestertonova djela izabrali za analizu, ne možemo pogriješiti. Svaki spis je dragulj po sebi. Ipak, kako bismo pokazali Chestertonovu važnost kao pisca i mislioca, odlučili smo se usmjeriti na njegovu zbirku putopisnih eseja *Veličanstvene sitnice*, koja *par excellence* pokazuje da zapisana riječ proizlazeći iz kontemplacije i mašte čovjeku vraća izvoran pogled na svijet, istodobno ga privodeći ostvarenju njegove naravi. Kako je rekao sam Chesterton, što stoji u naslovu ovoga rada: „Možda smo još uvijek u Vrtu. Samo se naš pogled promijenio.“³

1. CHESTERTON KAO CONATURALITER TOMISTIČKI PISAC I MISLILAC

Ponajprije, neobično je uspoređivati Chestertona s Tomom Akvinskim. Rekli bismo da su razlike i previše očite – sve dok u njima ne prepoznamo zajednički obrazac. Naime, Chesterton je napisao

¹ Vidi: <https://thehilairebellocblog.blogspot.com/2013/05/the-only-man-i-regularly-read.html> (pristupljeno: 18. 10. 2023.).

² Geir Hasnes, *G. K. Chesterton. A Bibliography I-III*, Klassika vorlag, Kongsberg, 2022.

³ G. K. Chesterton, *The Defendant*, Dover Publications INC, Mineola NY, 2012., XVIII.

jednu od najboljih biografija Tome Akvinskog, koja je ujedno jedno od njegovih najzrelijih djela. U njemu portretira Akvinca savršenom preciznošću i neobičnom živošću. Prikazujući ga kao mislioca, upri-
sutnjuje njegovu osobu – s njegovom misli i djelom – kao satkanu od krvi i mesa, kojima formu daje živa duša. Sve je to Chesterton učinio s malo prethodnog znanja o Tomi, pa i ne čitajući ga odveć.

Marshall McLuhan u uvodu u djelo Hughena Kennera *Paradox in Chesterton* govori kako je najveći Chestertonov doprinos kao pisca i mislioca paradoks. Zato ga se danas i zove Princem Paradoksa. Ali taj paradoks nije puka igra riječima ni igranje čitateljevom pameću. Radi se, prema McLuhanu, o analoškoj spoznaji, i to u ruhu čovjeku razumljiva jezika.⁴ Zbog toga što može povezivati stvari koje su naoko nepovezane te iz njih iščitavati određenu dubinu, to jest, pronalazi im izvor u punini bitka koji svoju ljubav i dobrotu ne suspreže i u raznolikosti razdaje⁵, Chesterton je zaslužio naziv tomista *conaturaliter*⁶. Svjestan je da „stvari po sebi nisu punina“, već svojom nesavršenošću, rekli bismo prolaznošću i kontingentnošću, „upućuju na nešto što je dovršenije, što je njihova punina“.⁷ U tome smislu, budući da se Chesterton naučio tako gledati, otkrivši pri tom da svijet tako izgleda i tako funkcionira, takav je onda i njegov stil pisanja. On je poučljiv, zabavan, ali i dubok. Stvari povezuje i iznosi naoko kontradiktorne tvrdnje, postavlja nas naglavačke, samo kako bismo mi, koji smo zaboravili gledati vlastitim očima i razmišljati vlastitom glavom, pogledali u dubinu. Pri tom se uvijek poziva na ono što je zajedničko svim ljudima, na tzv. *sensus communis* (engleski *common sense*, hrvatski zdrav razum), koji je sposoban razlučivati istinito od lažnoga te donositi valjanje zaključke, koji omogućuju dobar život. U tom kontekstu paradoks u biti služi svraćanju pozornosti na bitno te na upotrebu oruđa razuma koji je svima po naravi dan, a koji svoje temelje ima u nadnaravi.⁸ Osim

⁴ Herbert Marshal McLuhan, Introduction by. U: Hugh Kenner, *Paradox in Chesterton*, Sheed & Ward, London, 1948., XI. – XII.

⁵ Vidi: Nikola Bolšec, Filozofija ekologije Tome Akvinskoga kao valjana duhovnost, *Obnovljeni život*, 70 (2015) 4, 447.

⁶ Vincent McNabb, Gilbert Keith Chesterton. *Blackfriars*, 17 (1936) 197, 576.

⁷ G. K. Chesterton, *St. Thomas Aquinas*. The Echo Library, Teddington, 2007., 85.

⁸ Vidi: G. K. Chesterton, *Orthodoxy*, Dover Publications, INC., Mineola, NY, 2004., 25, 26 i 41: „Uzaludno je stalno govoriti o alternativni između razuma i vjere. Sam je razum stvar vjere. Čin je vjere tvrditi da naše misli uopće imaju ikakve veze sa stvarnošću. (...) U mjeri u kojoj religija nestaje, nestaje i razum jer oboje su iste primarne i autoritativne vrste. Oboje su metode dokazivanja koje same ne mogu biti dokazane. A u postupku uništenja pojma božanskoga autoriteta uvelike smo uništili ideju ljudskoga autoriteta koji nam omogućuje matematičke operacije. Dugotrajno i uporno pokušavali smo otrgnuti mitru s papine glave,

dakle naslova „Princ Paradoksa“, Chesterton je tako stekao i naslov „Apostola Zdravog Razuma“.

No on je ne samo po analoškoj spoznaji sličan Tomi Akvinskome⁹ već i po načinu pisanja kao očitovanju načina razmišljanja, stanja duha te životnog habitusa Akvincu srodan. Možemo za primjer uzeti bilo koji njegov esej ili poglavlje neke knjige. Kreće se od tvrdnje kako se čini „da je nešto takvo i takvo“ iznoseći tvrdnje suprotne, protivničke strane. Nastavljajući se na prethodni paragraf, u sljedećem paragrafu u igru uskače paradoks i kaže da to „nije baš tako“ te iznosi zašto nije tako. Zatim odgovara iznoseći razloge zašto to nešto nije tako i u već potrebnom broju paragrafa iznosi razloge zašto nešto stoji drukčije, premda se nama čini da nije tako. I sve završava zaključkom, pravim obratom, u kojem se konačno pokazuje kako stvari zapravo stoje.¹⁰ Chestertonov stil pisanja i razmišljanja je poput stabla koje se bogato grana, lista i cvjeta. Dijelovi se možda razlikuju, ali su povezani „životnim načelom rasta“.¹¹ Time neobično podsjeća na stil *Summa* i ostalih djela Tome Akvinskoga – ona su jasno strukturirana, misli su dosljedne i povezane jednom čvrstom niti te se sa svakim paragrafom razvijaju i nadograđuju. Razlika je u tome što Chesterton ipak ne piše i ne promišlja kao „profesionalni filozof“, u čemu je dijelom njegova novost i svježina, pa i određena prednost.¹²

2. TOMISTIČKA MAŠTA I KONTEMPLACIJA

Svezu Chestertona i Tome pronašli smo na razini pristupa stvarnosti te načina iznošenja uvida. No njihovo zajedništvo možemo dublje prepoznati promotrimo li spoznajnu teoriju Tome Akvin-

a s mitrom smo otrgnuli i glavu. (...) Zemlja bajki nije ništa drugo doli sunčana zemlja zdravoga razuma. Ona nije zemlja koja sudi nebu, nego nebo koje sudi zemlji.”

⁹ Martin Versfeld, Chesterton and St. Thomas, *English Studies in Africa*, 4 (1961) 2, 128: „Chesterton went far beyond knowing St. Thomas: he lived St. Thomas (...) They had a common vision and that vision was a realist and analogical vision of the universe as created.“

¹⁰ Vidi: David L. Derus, The Chesterton Style: Patterns and Paradox, *Chesterton Review*, 4 (1977-1978) 1, 46 – 47: „Part of this visionary force comes precisely through the stylisation of logical procedures, the rhythm and syntax of his discursive structure. It is within this matrix that paradox is born, that justly famous mark of Chesterton.“

¹¹ John Coates, Chesterton and the Essay Form, *Chesterton Review*, 19 (1993) 3, 337.

¹² Quentin Laurel, G. K. Chesterton. *Philosopher Without Portfolio*, Fordham University Press, New York, 1988, 4.

skog, naročito njegovo razumijevanje i uporabu motrenja i mašte u spoznajnom procesu, što se praktički ostvaruje u Chestertonovim djelima.

Ponajprije izdvajamo dva pojma koji imaju važnu, ako ne i središnju ulogu u Tominoj spoznajnoj teoriji. Riječ je o pojmovima *intentio* i *conversio*. *Intentio* jest određeni spoznajni izlazak subjekta prema stvarima, prema objektu koji se spoznaje, a koji se ujedno nalazi izvan subjekta i o njemu je neovisan. Pet osjetila su pritom poput pet prozora putem kojih razum prima sadržaj poput hrane.¹³ Taj sadržaj, svijet oko njega – priroda, biljke, životinje i drugi ljudi – ustrojeni su hilemorfistički, što znači da svaka stvar ima svoju materiju i formu, tvar i oblik. Svaka stvar tako je načinjena i kao takva nam nešto poručuje. Budući da ima zamjetljiv oblik, to jest oblikovanu tvar (nije bez-oblična niti je bez-tvarna), mi je prije svega primjećujemo, a onda iščitavamo.¹⁴ Prvi namjerni izlazak prema stvari, prvi pohod objektima izvan subjekta, upija u sebe taj hilemorfistički ustroj. Odnosno, stvari nas oblikuju putem svog tvarnog oblika. Riječju, stvari nas *in-formiraju*, priopćuju nam svoju formu, koju pohranjujemo u našem pamćenju kao u nekoj riznici.¹⁵

Kontemplacija ili motrenje pak na izvrstan način upija i „čita“ viđeno te se dublje otvara samom sadržaju. Kao najizvrsnija i krajnja intelektualna djelatnost, ona s ljubavlju pristupa stvorenim stvarima, a iznad svega Bogu kako bi ih spoznala ili, u potonjem slučaju, upoznala; jer što smo bliže Bogu, „to više vrijedi ljubiti ga negoli spoznavati“.¹⁶ Cilj intelekta je ono što jest, odnosno „bit stvari“¹⁷, a Boga možemo upoznati motreći stvorene stvari. Pristup njima stoga ne smije biti puko sterilan, znatiželjan ili znanstveno-tehnički napadan. Sasvim suprotno, on mora biti ljubopitljiv. Stvorenim, materijalnim, tjelesnim stvarima koje motrimo, trebamo pristupiti slobodna i raspoloživa duha koji se u ljubavi za njih zanima, da bismo došli do njihovog najdubljeg temelja.¹⁸

No forma koju pohranjujemo, a koju smo osjetilima primili, u nama je prisutna na način slika. Možemo reći da prihvaćamo bit ili

¹³ Vidi: Chesterton, *St. Thomas Aquinas*, 11.

¹⁴ Vidi: Umberto Eco, *Estetički problem u Tome Akvinskoga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2001., 48 – 50.

¹⁵ *Summa Theologiae* 1, 78, 4: „Est enim phantasia sive imaginatio quasi thesaurus quidam formarum per sensum acceptarum.“ Isto, I, 79, 7: „Ratione memoriae est, quod sit thesaurus vel locus conservativus specierum.“

¹⁶ *Summa Theologiae*, II-II, 27, 4, ad 2.

¹⁷ Isto, I-II, 3, 8.

¹⁸ Isto, II-II, 180, 4.

duh stvari, koji onda dalje iščitavamo, kušamo, preživamo. Nakon intencije, kao osjetilna i razumska bića, navraćamo se na primljene slike. Pojam koji ovdje Toma Akvinski koristi jest *conversio ad phantasma*. Kod Tome *phantasma* označava slike koje se nalaze u mašti. Maštanje je time naša sposobnost da slike koje imamo u sebi razumijevamo, tumačimo, spajamo, povezujemo da bismo njima nadogradili svoju spoznaju. Odnosno, kao jedno od glavnih djelatnosti ljudskoga duha, mašta nam pomaže da, primajući bit, duh i formu, stvar prvo pohranimo u pamćenje; zatim ih putem mašte, obračavajući se na te slike, dalje povezujemo s drugim slikama i sadržajima te na njima gradimo nešto novo. Time osjetila, razum i mašta, iščitavaju govor samih stvari koje smo upili te izgrađuju našu spoznaju. Stvari čitamo kakve jesu, ali vidimo da one ujedno govore o nečemu višem od njih samih, da nas upućuju na nešto više. Upravo iz „dobro posložene mašte proizlazi savršenija spoznaja intelekta“.¹⁹

Mašta na taj način doista jest riznica koja određuje naš spoznajni proces, utječući pri tom i na naš karakter. Potraga nas za smislom tjelesnih stvari ili, bolje rečeno, iščitavanje onoga što one o sebi samima govore, „vodi u visine duha“.²⁰ Toma Akvinski u tome je smislu rekao da spoznajom materijalnih stvari na nesavršen način spoznajemo i nematerijalne stvari upravo po nekakvoj sličnosti s njima.²¹ Materijalne, tjelesne stvari govore nam o sebi samima kada primamo njihovu formu, oblikovnicu koju one nama priopćuju. Ujedno nam govore i o višim stvarima, upućuju na neku nematerijalnu, duhovnu stvarnost, kao što je to u umjetnostima simbolizma. Ono što ovdje valja osobito istaknuti jest da govoreći o sebi, stvari progovaraju i o čovjeku, o subjektu koji ih prima. Kontemplacija time otvara vrata stvarima koje kucaju izvana i žele biti primijećene te nas time dovesti i do većeg upoznavanja Boga.

Vrijedi na koncu istaknuti kako je taj susret subjekta i objekta, spoznaje i spoznatoga uzajaman i stoga međusobno obogaćuju-

¹⁹ *De Veritate* 14, 4, ad 5.

²⁰ William Norris Clarke, *The Creative Retrieval of Saint Thomas Aquinas. Essays in Thomistic Philosophy, New and Old*, Fordham University Press, New York, 2009. <https://www.perlego.com/book/535974/the-creative-retrieval-of-saint-thomas-aquinas-essays-in-thomistic-philosophy-new-and-old-pdf> (pristupljeno: 24. 09. 2023.).

²¹ *Summa Theologiae* I, 84, 2, ad 1: „Ex rebus materialibus ascendere possumus in aliqualem cognitionem immaterialium rerum, non tamen in perfectam, quia non est sufficiens comparatio rerum materialium ad immateriales, sed similitudines si quae a materialibus accipiuntur ad immaterialia intelligenda, sunt multum dissimiles.“

ći,²² pri čemu kreativan spoj mašte i kontemplacije kao *specificum* ljudskog intelekta pozornom promatraču pomaže „prodrijeti kroz površinu“.²³ Prava će nas umjetnost dakle naučiti kako dublje gledati na svijet i neće ga svesti na ono što je poznato i razumljivo, već transcendirati tu „svima dobro poznatu mjeru“. Posljedica je i učinak takvog djela da ponudi „nešto više“²⁴ kako bismo mi sami bili nešto više.

3. NAZOR IZA VELIČANSTVENIH SITNICA

Zbirka eseja Gilberta Keitha Chestertona *Veličanstvene sitnice* (engleski *Tremendous Trifles*) ili dokoličarski dnevnik vođen jako usporenim korakom²⁵, prvi put je objavljena 1909. Uzeta sama za sebe, ta godina ne kazuje ništa posebno. No pažnju će nam privući i zanimanje uvećati primijetimo li da su eseji pisani u novinama *Daily News* do 1908., kada je objavljeno Chestertonovo, prema mnogima, kapitalno djelo *Pravovjerje*, koje ga svrstava u klasike 20. stoljeća. U njemu Chesterton iznosi svoju filozofiju, svoj pozitivan nazor na svijet nadahnut kršćanstvom, koje je otkrio kao istinu stariju i trajniju od svakog novog krivovjerja i mode.²⁶ Ono nam je stoga važno zbog dvaju razloga: ono je ponajprije vrhunac rasta njegovog dotadašnjeg misaonog puta, koji će se nadalje razvijati,²⁷ te pokazuje u čemu je temeljni autorov nazor na svijet. Drugim riječima, *Pravovjerje* nam pokazuje što i kako Chesterton gleda. Taj

²² Vidi: John Haldane, Chesterton's Philosophy of Education. *Philosophy*, 65 (1990) 251, 77: „Movement between world and mind can proceed in either direction. In cognition forms are received into the intellect by way of its abstractive power. In the creation of artefacts, forms first conceived in the mind are then transferred into the world. In a sense, then, both making and knowing involve the coming to be in one fashion or another of new properties as the material world and minds acquire forms through causal interaction between them.“

²³ Clarke, *The Creative Retrieval of Saint Thomas Aquinas*.

²⁴ Piotr Roszak, John Anthony Berry, Moral Aspects of Imaginative Art in Thomas Aquinas, *Religions* 12 (2021) 322. <https://doi.org/10.3390/rel12050322> Pristupljeno: 24.09.2023.

²⁵ Vidi: G. K. Chesterton, *Tremendous Trifles*, Dover Publications INC., Mineola NY, 2007, V i 6. Za hrvatski prijevod: G. K. Chesterton, *Sitnice koje život znače*, Ognjište, Zagreb, 2018.

²⁶ Chesterton, G. K. *Orthodoxy*, 4: “I ja sam, kao i svi ostali uznositi dječaci, pokušao biti ispred vremena. Pokušao sam kao i oni biti malo ispred istine, a saznao sam da sam tisuću i osamsto godina iza nje.“

²⁷ Vidi: William Oddie, *Chesterton and the Romance of Orthodoxy. The Making of GKC 1874-1908*, Oxford University Press, Oxford, 2008., 10 – 11.

pogled smo filozofski orisali u prvim dvama poglavljima ovoga rada govoreći o Chestertonovoj su-naravnosti s Tomom Akvinskim prema analoškoj spoznaji i djelovanju kontemplacije i mašte. Gradeći na tome, potrebno je u kratkim crtama iznijeti ključne sastavnice Chestertonova *svjeto-nazora* da bismo zbirku *Veličanstvene sitnice* uzmogli čitati većim razumijevanjem.

Nazor Gilberta Keitha Chestertona, ulazeći *in medias res*, uposebljuju dvije odlike. S jedne strane stoji posebnost ljudskog pogleda na svijet, dok s druge strane stoji posebnost samog svijeta. Ono što ljudski pogled na stvari čini posebnim, ponajvećma jest razumijevanje zdravog razuma kao vrste misticizma koji ljude čini mentalno zdravima. Chesterton u *Pravovjerju* taj misticizam dočarava s pomoću sunca, koje ne možemo gledati, ali u čijem svjetlu sve drugo jasno vidimo. To sunce sve stvari osvjetljava aludirajući na to da sam razum na neki način svoj izvor ima u nadnaravnome, čiji je sunce predstavnik. No osim tog sve-rasvjetljujućeg misticizma, Chesterton govori o ljudskoj sposobnosti da pomiri naizgled protuslovlja stvarnosti. Običan je čovjek je, prema Chestertonu, oduvijek bio sposoban pomiriti suprotnosti i uklopiti ih u svoj život. Njegov pogled nije samo stereoskopski u tjelesnom smislu, već je on stereoskopski i u duhovnom smislu:

„Običan je čovjek uvijek bio zdrav zato što je običan čovjek uvijek bio mistik. On je dopustio sumrak. Uvijek je imao jednu nogu na zemlji, a drugu u bajci. Uvijek si je dopuštao slobodu sumnje u bogove, ali (za razliku od današnjih agnostika) i slobodu vjerovanja u njih. Uvijek je više mario za istinu negoli za dosljednost. Ako bi vidio dvije istine koje su se činile međusobno proturječnima, prihvatio bi obje istine zajedno s njihovim proturječnostima. *Njegov je duhovni pogled stereoskopski, poput fizičkoga vida: on vidi dvije različite slike istodobno, a ipak zbog te činjenice sve vidi puno bolje.* Tako je on uvijek vjerovao da postoji stvar kao što je sudbina, ali i da postoji slobodna volja. Vjerovao je da su djeca uistinu kraljevstvo nebesko, ali i da trebaju biti pokorna zemaljskomu kraljevstvu. Poštivao je mladost zato što je mlada, a starost zato što nije. Upravo je u ovoj ravnoteži prividnih suprotnosti čitav oslonac zdrava čovjeka.“²⁸

Stvarnost je određena protuslovljima, koje su mislioci otpočeka povijesti pokušavali objasniti i pomiriti, najčešće suprotstavljajući jednu stranu drugoj, odlazeći u krajnosti. Možda najpoznatiji primjer nalazimo u zori filozofske misli, kod grčkih filozofa, tzv. predsokratika, koji su raspravljali o počelima i naravi svijeta; odnosno, raspravljali su o jednom i mnoštvu, o kretanju i statičnosti i slično. Ono što Chesterton s njima dijeli jest začuđenost pred tim

²⁸ Chesterton, *Orthodoxy*, 20. Nakošeni tekst je moj.

svijetom, koji ga je iznenadio, ali koji nije tek puko zapanjujući. Postojanje je za njega bilo iznenađenje, i to „ugodno iznenađenje“.²⁹ U tom pogledu Chesterton cjelokupnu stvarnost doživljava poput stranca, kojega prihvaća i kojeg ugošćuje, koji je istodobno dragocjen i zagonetan, i koji je u konačnici „pustolovina jer je prilika“.³⁰ To čini ključnu razliku koja Chestertona u pristupu stvarnosti razlikuje od mnogih drugih mislioca: njegovo oduševljeno prihvaćanje svijeta i pristupanje svijetu kao nečemu izrazito vrijednom poput jedinstvenog dragulja.³¹ Taj pristup stvarnosti možemo sažeto pronaći u pet točaka koje engleski mislilac donosi u posljednjem odjeljku četvrtog poglavlja svog *Pravoujerja*, naslovljenog „Etika zemlji bajki“:

„Ovo su načela mojega stava prema životu tlo za sjeme nauka. O njima sam na nejasan način razmišljao prije nego što sam mogao pisati i osjećao ih prije nego što sam mogao razmišljati. Kako bismo mogli kasnije lakše nastaviti, sada ću ih ugrubo sažeti. *Kao prvo*, u svojim sam kostima osjećao da ovaj svijet ne objašnjava sebe sama. Možda je čaroban i ima nadnaravno objašnjenje, možda je mađioničarski trik s prirodnim objašnjenjem. Ali objašnjenje će mađioničarskog trika, ako me želi zadovoljiti, morati biti bolje nego prirodna objašnjenja koja sam čuo. Stvar je čarobna, bila ta čarolija prava ili lažna. *Kao drugo*, osjećao sam kao da čarolija mora imati smisao, a smisao mora imati nekoga tko ga je osmislio. Bilo je nečega osobnog u svijetu, kao u umjetničkomu djelu. Koje god značenje da je svijet imao, imao ga je na silovit način. *Kao treće*, smatrao sam da je ova svrha prekrasna u svojem starom dizajnu, unatoč svim njezinim manama (kao npr. zmajevima). *Kao četvrto*, ispravan oblik zahvalnosti na svemu tome neka je vrsta poniznosti i ograničenja: trebali bismo zahvaliti Bogu na pivu i burgundcu tako da ih ne pijemo previše. Također, što god da nas je stvorilo, dugujemo tomu poslušnost. *I kao zadnje*, i najčudnije, na um mi je došao nejasan i silan dojam da je na neki način sve dobro ostatak prvobitne ruševine koji treba pohraniti i čuvati kao nešto sveto. Čovjek je spasio svoje dobro baš kao što je Crusoe spasio svoja dobra: spasio ih je iz brodoloma. Sve sam ovo osjećao, a duh vremena me nije ohrabrivao da to osjećam. I sve to vrijeme nisam ni pomislio na kršćansku teologiju.“³²

Radi se, na koncu, o svjetonazoru – usudimo se reći o filozofiji – utemeljenom na čuđenju što nešto uopće jest i na kojemu Chesterton razvija umijeće gledanja, maštanja i promišljanja da bi svoje

²⁹ Isto, 47.

³⁰ Isto, 47.

³¹ Vidi: Isto, 53.

³² Isto, 57. Nakošeni tekst moj.

viđenje i spoznaju mogao zaštititi, braniti i izreći u svakoj prigodi.³³ Ergo, taj nazor ne isključuje ni jednu stvar iz svog vidokruga, ma kako ona sitna bila.

4. VELIČANSTVENE SITNICE KOJE CHESTERTON UOČAVA

Kako se konkretno Chesterton, sunaravni tomist, koristi maštom i kontemplacijom i kako se filozofija pravovjerja očituje u odabranim esejima *Veličanstvenih sitnica*, uočavamo odmah u prvom eseju zbirke. Riječ je o programskom eseju istoimenog naslova. U njemu pisac donosi priču o dva dječaka, Petru i Pavlu. Njih pohodi dobra vila, koja im odluči ispuniti jednu želju. Pavao želi biti div da može prijeći cijelu zemlju, a Petar odabire postati Pigmejca visok tek jedan centimetar. Pavao je lutao svijetom nekoliko minuta nastojeći otkriti nešto doista veliko, ali je otkrivao kako je sve maleno „sve dok od puke dosade nije legao na četiri od pet preri-ja i zaspao“.³⁴ Pavla je snašla teška kob jer je došao intelektualni grubijan koji mu je sa sjekirom u jednoj ruci te s knjigom novokatoličke filozofije u drugoj odrubio glavu. Ali Petar, koji je bio sićušan, našao se usred goleme ravnice pokrivene visokom zelenom prašumom iznad koje su se naizmjenično uzdizala čudna ružičasta stabla, svaka s glavom poput sunca na simbolističkim slikama, s divovskim zrakama srebra, i s golemim srcem od zlata. Petar je krenuo u pustolovinu otkrivanja svijeta, livada, prašuma i planina čijem kraju „još uvijek nije došao“.³⁵

Chesterton kao „mudro dijete“³⁶ naziva sebe Pigmejcem te nas ovim stranicama poučava o tome kakva su dva načina pristupa stvarnosti. Prvi način pristupa sitnicama jest da im se omogući da one pokažu „što se može postići sa svakidašnjom egzistencijom i sa svetim naočalama pretjerivanja“. Drugi pak put pokazuje kako će ljudi iznova pokušati steći iskonsko oduševljenje tako što će se „raštrkati po cijelom svijetu“, što će kod kuće biti svugdje, a zapravo „kod kuće neće biti nigdje“.³⁷ Pouka je Chestertonova duhovnog stava da, usredotočimo li gotovo luđački našu pažnju na činjenice koje su pred nama, „mogli bismo ih prisiliti da postanu pustolovi-

³³ Noel O'Donoghue, Chesterton and the Philosophical Imagination, *Chesterton Review*, 24 (1998) 1&2, 74.

³⁴ Chesterton, *Tremendous Trifles*, 4.

³⁵ Isto, 5.

³⁶ W. R. Titerton, G. K. Chesterton. *A Portrait*, Douglas Organ, London, 1947., 7.

³⁷ *Tremendous Trifles*, 5.

ne, prisiliti ih da se odreknu svog značenja te da ispune svoje tajanstvene svrhe“.³⁸ Engleski književnik želi pokazati što i lijen čovjek može vidjeti samo ako se prisili na jednu aktivnost, a to je gledanje. Kada ste maleni, drugim riječima kada ponizno pristupate stvarima i začuđenim oduševljenjem pristupate najsitnijima među njima, onda one izgledaju mnogo veće negoli kada se gledaju s visina, pri čemu otkrivaju svoj dublji smisao, važnost i vezu. Jer sve je „u stavu duha“, i svijet, na kraju poantira Chesterton, „nikada ne će nestati zbog nedostatka čuda, već jedino zbog nedovoljno čuđenja“.³⁹

4.1. Komad krede

U eseju *A piece of chalk* ili *Komad krede*, drugom u zbirci, Chesterton govori kako je jednog dana ljetnih praznika odlučio uzeti komade smeđeg papira i suhe pastelne boje. Zamolio je svoju domaćicu za smeđi papir, uzeo šaku krede i džepni nožić, „dojenče mača“,⁴⁰ te pograbio svoj štap. Zaputio se blago brdovitim dijelom južne Engleske u pokrajini Sussex kako bi slikao u prirodi.

„Gmizao sam kroz te kolosalne konture koje izražavaju najbolju kvalitetu Engleske budući da su mekane i snažne u istom trenutku. Njihova glatkoća je slična glatkoći velikih zaprežnih konja ili glatkoći bukvinih stabala. Očituje se u našim bojažljivim i okrutnim teorijama da su moćnici milostivi. Kada sam pogledom prešao preko krajolika zamijetio sam da je ljubak kao svaka od njegovih koliba, ali u pogledu snage bio je poput potresa. Vidjelo se da su sela u golemoj dolini bila sigurna stoljećima. Ipak, uzdizanje cijele zemlje bilo je poput uzdizanja golemog vala koji će ih odnijeti.“⁴¹

Kada je konačno pronašao mjesto gdje će sjesti i crtati, sjetio se da je zaboravio jednu kedu i to onu „koja je najizvršnija i najbitnija“ – zaboravio je ponijeti bijelu kedu.

Razmatrajući u sljedećem odjeljku o bijeloj boji i njezinoj važnosti za slikarsko umijeće, Chesterton dolazi do zanimljiva zaključka. Naime, obično se tvrdi da bijelo nije boja. No Chestertonu je ona najvažnija boja. Ona nije nedostatak boje, već je „blistajuća i pozitivna stvar, poput vatreno crvene i jasna poput crne“.⁴² Poanta je kako bijela jest boja, ali je i vidljivi simbol nevidljive stvarnosti. Bijela je boja i to je glavna tvrdnja vjerskog morala:

³⁸ Isto, 6.

³⁹ Isto, 7.

⁴⁰ Isto, 9.

⁴¹ Isto, 10.

⁴² Isto, 11.

„Vrlina nije puki izostanak poroka ili izbjegavanje moralnih opasnosti. Vrlina je živa i posebna stvar poput boli ili određenog mirisa. Milosrđe ne znači ne biti okrutan ili poštediti ljude osвете ili kazne. Milosrđe znači jasnu i pozitivnu stvar poput sunca koje čovjek ili vidi ili ne vidi. Čistoća nije puki izostanak pogrešaka na području seksualnosti, ona je nešto vatreno poput Ivane Orleanske. Jednom riječju, Bog slika u različitim bojama, ali nikada ne slika tako veličanstveno, skoro sam rekao tako radosno, kao kad slika bijelom.“⁴³

Chesterton međutim nije pronašao svoju bijelu kredu. Ali dogodio se jedan paradoksalan obrat. Sjetan što nema bijele krede, a nakon razmatranja o važnosti, stvarnosti i simboličnosti bijele boje⁴⁴, odjednom kroz smijeh shvaća da cijelo vrijeme sjedi na „beskrajnom skladištu bijele krede“. Engleski krajolik građen je od bijele krede i samo je trebao otrgnuti komad i nastaviti slikati. A da bi dodatno poentirao, esej zaključuje tvrdnjom da je južni dio Engleske ne samo veliki poluotok, tradicija i civilizacija, nego je nešto još vrijednije divljenja: „On je komad krede.“⁴⁵

4.2. Vjetar i drveće

„Sjedim ispod visokog drveća dok snažan vjetar uzburkava poput vala njihove vrhove tako da se njihov živući teret od lišća ljulja i hući u nečemu što je istovremeno zanos i agonija. Osjećam se zapravo kao da sjedim na dnu mora među sidrima i konopima dok iznad moje glave i iznad zelenog sumraka vode odjekuje vječni nalet valova, i kuknjava, i lomljenje, i brodolom veličanstvenih brodova. Vjetar vuče drveće kao da bi ga mogao iščupati iz korijena poput vlasi trave. Ili, da pokušam još jedan očajnički način govora o ovoj neizrecivoj energiji, drveće se isteže, i trga, i šiba kao da je pleme zmajeva vezanih za rep.“⁴⁶

Chesterton je u dvanaestom eseju zbirke ponovno negdje u prirodi sjedeći ispod stabla za vrijeme, pretpostavljamo, ljetne oluje. Promatrajući kako se stabla bjesovito njišu, engleski pisac se prisjetio nekog dječaka koji je, žaleći se na vjetar, rekao svojoj majci da, maknemo li drveće, vjetar ne bi puhao.

Ljudsko, odviše ljudsko, mogli bismo reći s Chestertonom. I on se slaže s tvrdnjom dječaka jer, u svojoj najboljoj maniri, uspore-

⁴³ Isto, 12.

⁴⁴ Kevin L. Morris, Chesterton Sees Red: The Metaphysics of a Colour, *Chesterton Review*, 21 (1995) 4, 508: „Chesterton as artist, as perpetually playing child, perceives and represents spiritual existence as a register of colours, for reality can be represented in art through imagination, just as the artistic imagination can furnish insight into reality.“

⁴⁵ *Tremendous Trifles*, 13.

⁴⁶ Isto, 59.

đu je tog dječaćića s vodećim suvremenim misliocima koji brkaju uzroke i posljedice i pri tome uopće nisu ljubazni. Vjetar je naime

„duh koji puše gdje hoće, drveća su materijalne stvari ovoga svijeta koje su otpuhnete gdje duh želi. Vjetar je filozofija, religija, revolucija, a drveća su gradovi i civilizacije. Znamo da postoji vjetar samo zato što drveće na nekom udaljenom brežuljku odjednom podivlja. Znamo da postoji stvarna revolucija samo zato što podivljaju svi dimnjaci na cijeloj panorami grada.“⁴⁷

Chesterton dalje razvija svoje razmatranje o vjetru govoreći da ga se ne može vidjeti. Može se samo vidjeti da vjetar puše. Isto tako se ni revoluciju ne može vidjeti. Može se samo vidjeti da postoji revolucija. Nikada u povijesti svijeta nije bilo okrutno djelatne i odlučne prave revolucije koja prije toga nije bila propovijedana nemirrom i novom dogmom u kraljevstvu nevidljivih stvari. Sve revolucije započinu apstraktno, a većina njih započne prilično pedantno u apstrakciji:

„Velika je ljudska dogma, dakle, da vjetar pokreće drveće. Velika je ljudska hereza da drveće pokreće vjetar. Kada ljudi počnu govoriti da su same materijalne okolnosti stvorile moralne okolnosti, tada sprječavaju sve moguće ozbiljne promjene. Jer ako su me moje okolnosti učinile u potpunosti glupim, kako mogu biti siguran da sam u pravu u mijenjanju tih okolnosti?“⁴⁸

Promotrimo li dakle malo bolje vjetar i drveće koje njiše, određene stvari se povezuju i određeni zaključci na neki način nadolaze sami od sebe.

4.3. Vozna karta

Od hodanja prelazimo na pravo putovanje jer u 15. eseju Što sam pronašao u džepu (*What I Found in My Pocket*), Chesterton piše o podužem putovanju vlakom. Sve kreće s prisjećanjem razgovora s nekim čovjekom o tome da se „danas može bilo gdje proći s rukama u džepovima“, na što je Chesterton uzvratilo da se „danas bilo gdje može proći s rukom u tuđim džepovima“,⁴⁹ čime je krenula prepirka o moralnoj evoluciji. No jedini džep po kojem je Chesterton ikada čeprkao bio je njegov vlastiti:

„Pretpostavljam da su stvari koje sam pospremio u svoj džep još uvijek u njemu. To isto pretpostavljam za stvari koje su bačene u more. Ali na ta blaga pohranjena u tim bezdanim ponorima gledam u istom blaženom neznanju. One nam govore kako će u posljednje dane more

⁴⁷ Isto, 60.

⁴⁸ Isto, 61 – 62.

⁴⁹ Isto, 74.

izbaciti svoje mrtve pa mi se čini kako će istom prilikom dugi niz neobičnih stvari izbijati iz mojih džepova. Zaboravio sam koje su to stvari. I neće me iznenaditi ništa što ću pronaći u njima, osim možda novca.“⁵⁰

Tijekom putovanja vlakom Chesterton se sjetio razgovora o džepovima te mu je pažnja svrnuta na vlastiti džep. Budući da se dosađivao u vlaku jer je put bio dug, a bilo kakvo štivo zaboravio je ponijeti, počeo je vaditi stvari iz svojih džepova i proučavati ih. Našao je razne ulaznice i karte, a našao je i nekakvu ceduljicu od tableta, koja je bila pravi znanstveni esej. I da je njegovo putovanje potrajalo dulje, mogao je zamisliti „da se upusti u raspravu o tabletu“. Kao i u prethodnom eseju, u džepu mu je bio džepni nožić. Razvila se prava kontemplacija o smislu i svrsi noža:

„Nož označava jedno od prvih praktičnih počela na kojima kao na niskom, debelom jastuku, počiva ljudska civilizacija. Metali, tajna onoga što zovemo željezom i čelikom, zaveli su me opijenog u neko snoviđenje. Vidio sam u utrobu mračnog i vlažnog drva gdje je prvi čovjek među običnim kamenjem pronašao taj neobičan grumen. Vidio sam nejasnu i silovitu bitku u kojoj su kamene sjekire pucale i kameni se noževi raskolili o nešto sjajno i novo u rukama nekog očajnika. Čuo sam sve čekiće o sve nakovnje zemlje. Vidio sam sve mačeve feudalnih i sva kola industrijskih ratova. Jer nož je samo kraći mač, a džepni nožić je tajni mač. Otvorio sam ga i pogledao sjajan i strašan jezičac koji zovemo oštricom. I pomislio sam kako je ona najstariji simbol čovjekovih potreba. Sljedeći trenutak znao sam da sam bio u krivu jer sam iz džepa izvukao kutiju sa šibicama. Tada sam vidio vatru koja je jača i od čelika. Vatru, to drevno, silno i žensko. Ono što volimo, ali ono što se ne usudimo dotaknuti.“⁵¹

Na koncu je Chesterton, za razliku od prvog ovdje iznesenog eseja, pronašao i komad krede i vidio je sve freske svijeta. Pronašao je i kovanicu i na njoj lik današnjega Cara. Ali od svih stvari u toj „divnoj povorci poetičkih simbola“ jednu stvar nije pronašao; nije mogao naći svoju voznu kartu. Vrijeme provedeno u vožnji vlakom, što je odveć jednolično i umarajuće, zbog čega posežemo za rastresajućim zanimacijama, on je iskoristio za kontemplaciju običnih i često odbačenih predmeta, koji našoj svakodnevnoj pažnji naprosto izmiču.

ZAKLJUČAK

Cilj je ovoga rada, prvo, podsjetiti da je Gilbert Keith Chesterton plodan i originalan autor. Drugo, načinom razmišljanja i pisanja te pogledom na svijet, su-naravan je sv. Tomi Akvinskom, čija

⁵⁰ Isto, 75.

⁵¹ Isto, 77 – 78.

smo načela razmišljanja ukratko iznijeli kako bismo pokazali: a) njihovu srodnost i b) Chestertonovu djelu pružili jasan i usporediv filozofski temelj. Treće, na primjeru zbirki eseja *Veličanstvene sitnice*, koji se zacijelo mogu svrstati među najbolje uvode u Chestertonu⁵², željelo se pokazati kako se u praktičnom i poetičkom diskursu očituje Chestertonova narav i ostvaruje djelo kakvo je njegovo.

U maniri filozofskih hodača Chesterton prolazi ovim običnim svijetom i zamjećuje najobičnije stvari, većini ljudi nevidljive jer su im previše očite. Pohranjujući ih u sebi i kušajući njihov sadržaj, s pomoću mašte on prodire dublje u njih, povezuje ih i paradoksima dolazi do određenih spoznaja. Engleska je komad bijele krede, koja je simbol nečeg najčišćeg, samim time najživljeg i najvatrenijeg. Džepni nožić je tajni mač koji nas vodi do zagonetke željeza i čelika, ratova i pobjeda te do vatre kao jednog od počela ili pra-elementa. Na koncu, ništa nas poput djeteta toliko ne zbunjuje nego kada vidimo da se drveće vijori, a da vjetar puše. Dolazimo do pitanja o pravim uzrocima posljedica te istodobno tako možemo doći do pitanja o prvom uzroku i do načela uzročnosti.

Kada čitamo Chestertona, u njemu nam je pruženo „cjelovito obrazovanje samo po sebi“.⁵³ Čitajući bilo koje njegovo djelo, pronalazimo načela, postavke, uvide koji istodobno dotiču razum i srce, obogaćuju nas intelektualno i izgrađuju nas afektivno-moralno, pokreću čovjeka na otvaranje svoga duha za nešto više i bude ga iz stanja obamrlosti i sna za nešto bolje. Četiri eseja koja smo ovdje ukratko razmotrili, samo su kap u moru njegova djela. No uzeli smo ih kao primjer chestertonskih klasika i vrsna umijeća da upravo na običnim stvarima i tzv. sitnicama pokaže kako su čovjek, svijet i sam život neobično veliki i čudesni.

Sv. Toma Akvinski kaže kako se čovjekova konačna i savršena sreća „jedino sastoji u gledanju Boga“,⁵⁴ što je stanje blaženstva. Kako smo rekli, kontemplacija i mašta u tome nam pomažu jer preko stvorenih stvari možemo dopirati do nestvorenih, do temelja bitka pa i do samoga Bitka. Upoznajući stvari i pojave, uočavamo njihovu dublju svezu i pri tome ostvarujemo svoju narav kao

⁵² Dale Ahlquist, *Lecture 14: Tremendous Trifles*. <https://www.chesterton.org/lecture-14/> (pristupljeno: 4. 4. 2024.).

⁵³ Dale Ahlquist, *The Complete Thinker: The Marvelous Mind of G. K. Chesterton*, Ignatius Press, San Francisco CA, 2012., 14.

⁵⁴ *Summa Theologiae* I-II, 3, 8. Isto, I-II, 2, 8: I-II, 2, 8: „Respondeo dicendum quod impossibile est beatitudinem hominis esse in aliquo bono creato. Beatitudo enim est bonum perfectum, quod totaliter quietat appetitum, alioquin non esset ultimus finis, si adhuc restaret aliquid appetendum. (...) In solo igitur Deo beatitudo hominis consistit.“

osobe, kao duhovno-tjelesnog bića umskih i emocionalnih sposobnosti. Živeći tako, postajemo sretnijima. Usrećuje nas neka spoznaja, posebice kada neku stvar ili pojavu, nakon što smo je 999 puta pogledali ili doživjeli, tisućitoga puta vidimo prvi put. Ali ta sreća ovdje ne traje vječno. Kako je Chesterton rekao na kraju svog romana Čovjek koji je bio Četvrtak, Bog će se u konačnici objaviti kao Nedjelja. Jedino u blaženoj viziji koja nas očekuje vidjet ćemo svijet kakav jest, ne u zrcalu niti prekrivena velom, već kakav jest, kakvim ga Bog otpočetka vidi. Naš pogled mora se promijeniti kako bismo postigli ono za čime po naravi težimo i što nas jedino može potpuno umiriti i usrećiti – da bismo prepoznali iskonski i konačni Vrt. Chestertonovo djelo, vjerujem, služi toj svrsi.

“WE MAY STILL BE IN THE GARDEN OF EDEN”
IMAGINATION - CONTEMPLATION - VISIO BEATIFICA
BY G. K. CHESTERTON

Abstract

In his works, journalist, writer and thinker Gilbert Keith Chesterton gives readers a new and deeper view of reality by using paradox, which is essentially analogical knowledge, and by understanding imagination and contemplation as excellent activities of the spirit. We will best understand these factors if we start from the thought of Thomas Aquinas, with whom G. K. Chesterton had a conaturaliter relationship because it gives us a starting point in considering the works of the English writer. The travel essay collection *Tremendous Trifles* best demonstrates the characteristics of Chesterton's approach to reality. In selected essays, we see how walking in nature and observing the world around us, using imagination and contemplation, provide the possibility of a deeper understanding of the world. Through written words, Chesterton shows how things by communicating – informing – their characteristics also communicate truths about man, the world and God, and that man is capable of seeing the deepest truths even through the smallest things. With G. K. Chesterton our view becomes transformed, which fulfils man's natural purpose, but also gives a foretaste of his final purpose, which is the beatific vision of God.

Key Words: G. K. Chesterton, Thomas Aquinas, paradox, analogy, imagination, contemplation, visio beatifica, existence, essay